

RITUALNI INTENZITET PESME

(Đorđe Despić: *Poreklo pesme (Potencijal intertekstualnosti u poeziji Miodraga Pavlovića), Agora, Zrenjanin, 2008*)

Intertekst(ualnost) je svakako jedan od najpopularnijih termina u srpskoj nauci o književnosti poslednjih decenija, a sa njim i brojna aparatura srodnih i izvedenih izraza koji često doživljavaju najrazličitije primene. Jedan od osnovnih problema u širenju i primeni teorije intertekstualnosti jeste mali broj prevedenih i dostupnih studija na tu temu, odnosno izvori iz druge ruke. U takvim uslovima, nedovoljno upućeni mogu lako da se zanesu i izgube, te da zaborave šta je prava svrha ovakvih istraživanja. Često citirani tumač i teoretičar književnosti Majkl (Mišel) Rifater, čija nijedna knjiga, inače, nije prevedena na srpski jezik, svoju teoriju intertekstualnosti izgradio je uzimajući u obzir teoriju recepcije, odnosno presudni značaj čitalačkog iskustva za tumačenje teksta i njegove literarnosti. Ukoliko se intertekst prepoznaje kao mesto koje na osoben način tangira čitaoca, mesto na kome on, poput Alise, „propada“ u drugi tekst, on se pokazuje kao svojevrsna konkretizacija literarnosti teksta, svedočanstvo o tekstu kao umetnini. U zanimljivoj i informativnoj studiji Kornelija Kvasa *Intertekstualnost u poeziji* (2006), autor razmatra Rifaterova shvatanja poezije, piše da je njegov pojam intertekstualnosti „hermeneutičko sredstvo otkrivanja smisla pesme, koje strogo uređuje načine čitaočeve percepcije poetskih znakova“, te zaključuje da Rifaterova intertekstualna faza pre doprinosi teoriji interpretacije poezije, nego *teoriji same poezije*. No, pitanje je da li se neka održiva, upotrebljiva teorija poezije i da izvesti, a da se pritom ne koketuje sa lingvistikom ili nekim drugim naukama i disciplinama. Ne govori li analiza procesa tumačenja mnogo o samoj pesmi?

U knjizi *Poreklo pesme*, u kojoj tumači poeziju Miodraga Pavlovića s obzirom na njene intertekstualne momente, Đorđe Despić nastoji da spregne teoriju i onaj ličniji, posvećenički odnos prema književnom delu. Takav pristup nameće mu i obaveza prema stvaralačkim principima pesnika koji smatra da je „tumačenje pesničkih tekstova jedna neučtivost, posredna uvreda svakom čitaocu poezije“, te da tumač uvek mora biti svestan toga da je njegova interpretacija nepotpuna, da nije konačna, niti univerzalna. Krećući se prostorom Pavlovićeve poezije oprezno, nepretenciozno, nikako senzacionalistički, Despić traga za ključnim smernicama ovog pesničkog opusa. S obzirom na to da je reč o stvaraocu obimnog pesničkog, ali i esejističkog dela, njegove raznovrsne poetičke i autopoetičke izjave i gledišta figuriraju kao putokazi u ovoj potrazi. Tako se i Pavlovićeve mnogobrojne intertekstualne relacije mogu lakše razumeti kroz njegove vrsne esejističke tekstove o domaćim i stranim pesnicima, o srednjovekovnim ili pak tekstovima usmene književnosti.

Intertekstualni korpus u Pavlovićevom pesništvu Despić sagledava u kontekstu pesnikovog složenog odnosa prema istoriji, tekovinama kulture i mitu. Pesničko delo našeg pesnika vrlo često uspostavlja dijalog, pa i polemiku sa ustanovljenim vrednostima, do-

minantama kulture, fabulativnim tokovima istorije i ideološkim postavkama, bilo da je reč o referencama antičke, hrišćanske ili moderne civilizacije. Kada je reč o teorijskim izvorima, Đorđe Despić se poziva na istraživanja i doprinose Mihaila Bahtina, Majkla Rifatera, Rolana Barta, Žerara Ženeta, Dubravke Oraić-Tolić, a od domaćih tumača Pavlovićevog dela najčešće navodi Ljubomira Simovića, Slavka Gordića, Bogdana A. Popovića, Pavla Zorića, Radomana Kordića, neretko problematizujući poneku od njihovih teza. Autor nalazi veoma inspirativnom Pavlovićevu vernost *antislici*, kao postavci koja jasno izražava njegov stav prema raznolikoj građi za pesmu. „Poetska usmerenost ka spoznaji, ka pevanju i promišljanju čovekovog sveukupnog kulturno-istorijskog i duhovnog iskustva” jednostavno podrazumeva intertekstualne nanose, a s obzirom na pesnikovu težnju ka preispitivanju i stilizaciji datog, njegovi citati se najčešće pokazuju kao iluminativni, te otkrivaju međudejstva nesinhronih dela, u duhu shvatanja T. S. Eliota.

Autor studije *Poreklo pesme* za Pavlovićevim intertekstualnim relacijama traga u prostoru antičke, pa zatim biblijske/hrišćanske književnosti, usmene poezije i srpske srednjovekovne istorije, kao i moderne literature, ali ovu klasifikaciju poima uslovno, pošto su pojedine pesme i zbirke najčešće negde na preseku više sfera. Tako dijalog sa antičkim mitom i književnošću najviše dolazi do izražaja u zbirci *Mleko iskoni* i ciklusu *Orgia sacre*, no on je u manjoj ili većoj meri prisutan od prvih do najnovijih tvorevina Pavlovićevih. U *Mleku iskoni*, javljaju se aluzije na *Ilijadu* i *Odiseju*, na Eshilovu *Orestiju* ili Pindarevu poeziju, ponajpre kao ključne tačke promišljanja susreta drugačijih civilizacijskih kodova. Preobražaji kulture, ciklična vraćanja herojskom dobu i njegovim pravilima, sukcesivna prevrednovanja i večito goruće pitanje čovekovog sopstva i uspostavljanja identiteta, Pavlovićeve su osnovne i opsesivne teme, za koje nalazi uporište u turbulencijama svetske istorije i smenama kulturnih paradigmi. Ni biblijski tekstovi ne prizivaju se bez kritičkih nota, tako da se i hrišćanski svet, njegove priče i zakonitosti prelamaju kroz prizmu životnog i pesničkog iskustva. U pesničkim knjigama *Svetli i tamni praznici*, *Knjiga staroslovná*, *Hododarje*, *Esej o čoveku*, *Ulazak u Kremonu* i *Rajske izreke*, Đorđe Despić pronalazi Bibliju kao podtekst i čestu referencu. Ponekad je reč o „savremenom čovekovom (karikaturalnom) položaju u kontekstu hrišćanskog učenja o svetoj tajni, uskrснуću, onostranom životu”, o opštem stanju zakržljale duhovnosti, „poroznog humaniteta”, dok pesnik katkad pribegava i značajnijem odstupanju od dogme, preoblikovanju biblijske priče onom ličnom. Poetsko preoblikovanje karakteristično je, smatra Despić, za Pavlovićev odnos prema stranom tekstu uopšte, ali je ono upečatljivije kada se radi o dogmatskom tekstu kakav je Biblija. Ciklus pesama u prozi *Drvo* možda i najradikalnije izražava tu pesničku slobodu da se stvaralački spregnu različite, udaljene slike, simboli, mitovi. Pesnikova vizija raja postavljena je na osnovama biblijskih motiva, ali je produbljena estetskim, mitskim doživljajem prirode, u čemu se uočava intertekstualna relacija sa romanom *Petko ili limbovi Pacifka* Mišela Turnijeja. U zbirci *Ulazak u Kremonu* citatni naboj je naglašen intermedijalnošću, pošto pesme korespondiraju sa biblijskim tekstovima, ali i sa likovnim delima koja transponuju date motive. U poslednjoj Pavlovićevoj zbirci *Rajske izreke*, procesi problematizacije i demitizacije polaznog teksta ostaju u pozadini, štaviše, sve više je prisutna potreba za „čovekovim mitskim kontekstom i poreklom”, što dosta govori i o vremenu u kome živimo.

Prostor usmene poezije i srpske srednjovekovne istorije najviše je prisutan u zbirkama *Divno čudo*, *Velika skitija* i *Knjiga staroslovna*. Za tumačenje Pavlovićevog odnosa prema usmenom stvaralaštvu od velike je koristi i njegova *Antologija lirске narodne poezije*. Despić zapaža da je u zbirci *Divno čudo* prisutna „težnja ka sabiranju čovekovog duhovnog stvaranja i sveukupne raznolikosti kulturno-povesnih tragova“, koja naglašava transtemporalnost pisanja koje nastaje na tragu mitskog. *Velika skitija* takođe pokazuje značaj pevanja kao svedočenja, ostavljanja pesme kao *lirskog dokaza*, nasuprot pristrasnim, konvencionalnim istorijskim napisima. I kad je reč o delima umetničke, moderne poezije, Pavlović kao bliska sagledava ona koja imaju izgrađen odnos prema mitskom. Od Bodlera, preko Lotremona, T. S. Eliota, V. B. Jejsa, Helderlina, pa do Anice Savić-Rebac i Kodera, provlači se ista potreba za višim, mitsko-simboličkim uporištem pevanja.

U izvesnom smislu, u studiji *Poreklo pesme*, pokazuje se da je intertekstualni postupak Miodraga Pavlovića sasvim u dosluhu sa njegovim osnovnim poetičkim principima. Kao što se problematizovanje i razgradnja mita kao dela civilizacijske zaostavštine može razumeti kao njegovo uzimanje u obzir, kao uslovno prihvatanje, tako i iluminativni citati, citati koji u novom kontekstu dobijaju drugačije tumačenje i dopunjeno značenje i sve to reflektuju nazad na polazni tekst, postaju činioci „*ritualnog intenziteta*“ pesme, slika poetičkog projekta povratka izgubljenom identitetu, antislika haosa i prekida veza. Đorđe Despić na taj način predočava kako se intertekstualna metoda može upotrebiti funkcionalno, radi boljeg razumevanja određene pesme, zbirke ili ukupnosti dela datog pesnika. Pavlovićevo delo kao „svojevrni poetski kolaž književnih i duhovno nadtemporalnih vrednosti oblikuje jednu monumentalnu sliku ljudskog stvaralaštva“, sliku koja proučavaocima nudi težak zadatak. Ipak, knjiga *Poreklo pesme* svedoči o tome da je moguće načiniti produktivan spoj relativno egzaktne metode i svesti o nedokučivosti književnog dela, te svakako pruža značajan putokaz čitaocima i tumačima našeg velikog savremenog pesnika.